

A MAI NÉMET KATOLIKUS IRODALOM

Minden kisebbség fokozott munkára szorít. Egyedül vannak, kevesen és idegenek között: keresik tehát önmagukkal a kapcsolatot. Minden kisebbség élete — szellemi élete első-sorban — élet-halálharc a többség akaratlan vagy akart elnyomása ellen. Egyéni értékeit félti ebek harmincadjára kerülni, fél a többség egységesítő vágyától: összébb-szorul, igyekszik tartani azt, ami az övé. Hatalmas erő van tehát benne és minél erősebb az ellenhatás, annál bővebb, gazdagabb a munka. Nem engedheti meg egy öncélú művészet, öncélú szellemi élet fényűzését: fölszabadítja cselekvő erőit és kiharcolja azt, amihez joga van és amit kiharcolni kötelessége is.

A katolicizmus szellemi élete a legérdekesebb példa erre. Erőit, lehetőségeit első-sorban ott fejleszti ki, ahol kisebbségben van. Ott veszi észre leghamarabb igazi feladatait, ott lát először alkotó munkának, ott kényszerül cselekvő katolikusnak lenni. Katolikusnak lenni, maga is nagy feladat, de ezen belül dolgozni, világfelfogásából értékeket hozni elő, megszólaltatni: kötelesség. Sehol sem olyan öntudatos a katolicizmus, mint ott, ahol kisebbségben van. Katolikusnak lenni mindig ellenzéki magatartás. Ellenzéke a világ földibb törekvéseinek, ellenzéke a sekélyes, homokfutó közvéleménynek. Elsősorban pedig azért, mert teljességet és egész megoldásokat követel s a nagy egységet, döntő, lényeg-erők összjátékát kívánja. Katolikus kisebbségnek lenni pedig még fokozottabb ellenzék. Itt nem babra megy a játék, létkérdésekről van szó. Elkerülhetetlen és elodázhatatlan a cselekvés. Belátják annak szükségét, hogy a katolicizmus minden téren teremtsen meg a maga fogható, fölmutatható értékeit. Hogy a többség hátrább van, mint a kisebbség, az magyarázható a kisebbségi élénkebb életösztönrel, de nem menthető a többségi öntudattal: «természetesen katolikus» a megnyilvánulásunk. Harcos katolicizmus lehet az egyedüli katolikus program itt is, ott is, középút nincs. A kisebbségben élő katolicizmus hamarabb kezdte meg a cselekvő katolikus és modern katolikus munkát. Visszahajtott ág: kivirágzott, kisarjadt, nekilombosodott leszorítva, megszegve is.

Németország katolikusai a nagy germán protestáns többségben állandó, veszélyes kisebbséget jelentenek. Életük, lehetőségeik sohasem volt biztató és könnyű. «Elnyomás» alatt éltek Bismarck ideje óta. Hitéletük nem volt korlátozva, katolikusok lehettek ha akartak, de kisebbségüket állandóan érezhették. A porosz imperializmusnak útjában volt a katolikus demokrácia, mely olyan jellemzően alakította ki Délnémetország egész képét és olyan éles két részre választotta a német földgömböt. Délnémetország és a csatlakozó Nyugatnémetország szemben állt az óriás számbeli fölényű protestáns nemzettesttel. Önálló szellemi életet nem élhetett, de nem tudott igazán beilleszkedni a porosz és északi fegyelmi kormányzatba sem. Észak és dél ellentéte élekedett a táji torzalkodások köszörűkövén. Katolicizmusuk állítólagos idegen németségét érzetik velük is éppen azokkal, akik ott álltak a nemzeti föléledés bajor bölcsőjénél, bajor Münchenben és katolikus Münchenben. De akik az első percekben félreálltak, ellenzékbe vonultak, amikor a hitlerizmus azok felé az árnyak felé közeledett, amiket akkoriban csak egy aggasztó sejtés vetett mozgalmuk mögé.

* * *

A mai német irodalom tehát nem valami biztató külső körülmények közt indult meg. Profétákra és szervezőkre volt szüksége, hogy folytassa újra azt az útját, mely a romantika idején nyílt meg előtte. A századvégi fellendülésben kétségkívül megint egy irodalmi irány sietett a segítségére: az új-romantika, mely a szigorú materialista-szocialista korlátozottságot fölvaltotta. Új-romantika, — lenyomott szenvedélyek szabadulnak föl benne, újra nagy indulataiban látják az életet, kiemelkednek az «egyszerűség» riasztó világnézeti sivárságából. A kézzelfogható helyett észreveszik ismét a megfoghatatlant, megmagyarázhatatlant. Gerhart *Hauptmann*, fiatal éveiben a szocialista és materialista tételesség drámaírója, hirtelen beveti magát a fölszabadult érzésekbe. A «Napfelkelte előtt»-ből ugrik az «És Pippa táncol» jelképes világába. A «szürke hétköznap» és az eszmények jelképes mesevilága nemcsak nála, hanem a kor java német írójánál is ilyen hirtelen váltja föl egymást. Ez az irodalmi légkör, ez a más izlésre átvezetett közönség volt nagy segítségére a katolikus irodalom megújulásának. A katolicizmus a korlátlan, láthatártágító szabadság világa, mondhatjuk Chestertonnal, és éppen ebben sietett segítségére az új-romantika. Fölszabadultak a mélyebb lelki élet kérdései, melyen a realizmus világa sárkányként örködött. Újra «irodalombeli» lett a metafizika, a vallásos kérdések feszegetése. Éppen a nem-katolikusok kerültek át elsőnek erre az oldalra és végzetesen nem-keresztények is új krisztusokat lopnak be a sziléziai hegyek közé. Mindez azonban már a katolikus irodalom témaköre és nem lehet csodálni, ha lökést kap a katolikus irodalmi élet is.

Az első fecske Karl *Muth* röpirata, akinek nyomában ott jönnek már a többiek. «Steht die katholische Belletristik auf der Höhe der Zeit?» — kérdezi már röpirata címében s végig azt kutatja, hogy időszerű-e a katolikus irodalom. Munkája még elkeseredett vita-irat, toborzó-irat, sirató-ének. Katolikus irodalom, melyet nyugodtan állíthatna a misztika, jezsuita-barokk és a régi romantika katolikus teljesítménye mögé: nincs. Kevés hitbuzgalmi tevékenykedés, írók valóban katolikus mondanivalók nélkül, akiket éppen csak a hiányokat pótló jóakarát kiálthat ki azoknak (Ganghofer, Rosegger, Freytag): ez minden. És ők is elsősorban osztrákok. *Muth* nem elégszik meg ezzel az irattal, továbbmegy: az írók szervezéséhez lát és a közönséget toborozza. «Die literarische Aufgabe der deutschen Katholiken» — írja új könyve címül. A német katolicizmus tetteit kéri számon és feladatait jelöli ki. Időszerű egyéniség ő, időszerű igényei vannak: elég időtlen a katolicizmus ahhoz, hogy az idő, az időszerűség szolgáltatába is állhasson. Egyszerű megoldás ez: akkor érhet el valóban valamit, ha igényeivel a kor igényeivel töri magát. Nem jelent megalkuvást ez, távolról sem: mindössze a változó időben a katolicizmus örök igényeit tartja számon. Ekkoriban már nagy közönség — írókból, papokból, hívőkből — tömörült *Muth* és a «Hochland» körül. Ez a folyóirat életre hívta és papírra rögzítette mindazt, amit kiadója és lelke hirdetett, követelt.

Állandó kapcsolatban állt ettől kezdve a külföld eszmeáramlataival, műveltségi mozgalmával s amikor közvetítette őket, a világ-katolicizmus szoros övét vont a német katolikusok körül. A kezdeti harc a Hochland céljai körül lecsendesedett. Megvalósult, amit *Muth* akart: — a vallásos élményből újra született a költészet. Bekerült az irodalom vérkeringésébe és hatott ott is, ahol nem is várhatták.

Muth az irodalmat készítette elő a katolikus megújulás számára, Carl *Sonnenschein* pedig a közönséget. Az Egyház szociális programját valósította meg és kitűnő szervező tehetségével mintegy a német Akció-Catholika alapjait rakta le. *Sonnenschein* inkább a német katolikus hitéletben állt kétlábbal, mint az irodalomban, de íróként is ösztönzött, alkotott. Berlin apostola írókat gyűjtött maga köré, irodalmi összejeveteleket tartott, amelyeken sokan feltűntek már a későbbiek közül is, így a proletár költő, kalapácsok és kazánok énekes, Heinrich *Lersch*, majd Jakob *Kneip*. De nemcsak pél-

dájával, szociális programjával, gyakorlati hitével hatott körére, hanem expresz-
zionista stflusával, áradó szónokias dinamikájával is.

Két szervező áll a mai német katolikus irodalom élén. Körülöttük és utánuk a hit-
életi megújulás, a kisebbségi szellemi erőfeszítés nagy csapata.

* * *

A Harmadik Birodalom némely körének legsúlyosabb vádja az, hogy a német katolicizmus nemzetközisége elárulja a nemzetet és a nemzeti erőket. Erről egyáltalában nincsen szó. A német katolikus irodalom általában nemzeti szellemű és újjáéledésekor a kor íróinak nemzeti csoportjába lépett. Éppen azok közé, akikből a nemzeti szocializmus nemzeti irodalma kikerült.

Heimatsdichtung» a neve a német irodalom kifelé ismeretlen erős ágának. A liberális-intellektuális irányú nemzetközi csoport, melynek világhírű vezetője a Mann—Hauptmann—Wassermann hármas és amely jóformán szemünk előtt fejlődött az európai szellem egyik legfontosabb összetevőjévé, — ellensúlya. Bent ők jelentik a német irodalmat, a tisztára nemzeti szellemet. Nem hajolnak át országhatárokat, egyetlen programjuk : németnek lenni, hazai és táji értékeket szólatatni meg. Erősen népi indítékokból táplálkoznak sokan már szinte folklorisztikus érdeklődéssel. Elröpült fölöttük az idő : a nagy német erdőben élnek, vadászskalandok, paraszti szerelmek és népies misztikomú hangulatok közt. Megannyi könyvük mese ebből a német erdőből. Csak Hermann Lönsre kell gondolni, aki egyedül jutott át a határokon, mutatóba. Németországban, a közönség többsége előtt ők jelentik az irodalmat, övék a népszerűség, a nagy példányszám és — Hitler után nekik lett igazuk, mert szinte automatikusan lett hivatalos író minden Heimatsdichter és hivatalos irodalom a Heimatsdichtung.

Ebbe az erősen népies társaságba tartozik a katolikus írók előhada. Helyi jelentőségűek, sokszor helyi történelemről írnak és vallásos életüket is jóformán csak odahaza, falun és hegyek között tudják elképzelni. Ott van a veterán nőíró, Enrica von *Handel-Mazzetti* délnémet, osztrák tárgyú történelmi regényeivel, a történelmi katolikus élet jellegzetesen német külsőségeivel. Ott van Hermann *Stehr*, ez a világjelentőségű író az ellenkező országrészből : Sziléziából. Egyike a német regényírás legnagyobb értékeinek és kifelé «a nagy hármas» egyetlen méltó kiegészítője. Falusi, parasztrehányeket ír java-részt és a paraszti misztikus érzéseket emeli regényei középpontjában. Legnagyobb könyvére, a «Heiligenhof»-ra, elég csak emlékeztetni : paraszti Buddenbrooks, páratlan gazdaságú emberrajz. Ott van Peter *Dörfler*, a tiroli hegyek regényírója, Jakob *Kneip* és Friedrich Sdnack és egy csomó jobb-rosszabb név a német föld költői közül.

Nagy örökséget jelentenek ezek s a német regény klasszikus hagyományait folytatják. Katolicizmusuk nem külsőségekben, hanem átélésben, tettere váltott hitben éli ki magát. Néha talán a helyi érdekességnek zsákmányul esik a metafizikai mondani-
való. A vallásos élet ragyogó külső szépsége bizonyos meseízt ad könyveiknek s a hangulatot állandó irreális lebegésben tartja. Hermann *Stehr* hatása ez, különösen a fiatalloknál, akikre azonban már Hamsun is erős befolyással volt. Különösen Paula *Grogger* mesehangulatú, realitás és irrealitás közti vékony mesgyén játszódó regényei népszerűek és elterjedtek. Ha költészetének rokonát keressük, akkor a Karl Heinrich *Waggerl* költészetére kell mutatnunk. A német föld — ezúttal a bajor hegyek — másik költője és varázslója. Ritka erejű tehetség, aki a holdkóros vagy inkább a megszállott művész hatodik érzékével kerüli ki azokat a veszélyes vidékeket ahová elbeszélő modora — a katolikus Heimatsdichterek jellemző stílusa ez — vihetné. Mi ez a modor? Szabad líra, meg-megálló bölcsködés, nyugodt elidőzés a részletekben : mesemondás. De mégis mennyire összetartja a mesét, mennyire kihozza különös, hegyvidéki embereiből az önkénytelen, a mindig kész drámát. Hogyan tud embert látni és láttatni!

Vannak lapjai, vannak metafizikus mélységei, ahová előtte még senki sem vitte az embert. Vannak hangulatai, melyek jobban felráznak, mint másnak egész életműve. Nála nem probléma a hit, másodrendű tehetségek kicsinyeskedő vallásossága teljesen hiányzik belőle. És éppen ezzel a lényegbeli katolikus beállítottságával emelkedik a német birodalom egyetemes értékű nagyságai közé.

A német irodalom legnémetebb tehetségei ezek. Lelki és katolikus mondanivalójuk csak a német talajból szökhet elő és létjogosultságuk is elsősorban ott van. Valamennyien szinte ellentmondanak a katolicizmus nemzetköziségének, — annyira fajiak. És éppen ezt a németséget hirdeti az új nemzeti irodalmi felfogás is: méltó elismerést akar adni a német föld varázslóinak. Mert a Heimatsdichterekben van meg egyedül egy új német irodalomnak és egy nemzeti német irodalomnak, — mely nyugodtan betöltheti az elnémult baloldali intellektuális szellem elárvult helyét, — lehetősége. És egy minden ízében német katolikus irodalom egyéni ízű fejlődéséhez is csak ők vezethetnek. Az irodalmi közhangulat nem kedvez a magányos csúcsoknak.

* * *

Sonnenschein a nagyváros apostola, az ipari munkásság térítője, híres «Zusammenkunftjain» egész csoport proletár költőt gyűjtött össze. Köztük a legerősebb tehetség egy Rajna vidéki vasmunkás, Heinrich *Lersch* volt. *Lersch* a munka és a bajtársi közösség költője, verseiben a munka élete és a közösség hangja szólal meg. Korszerű, időhöz tapadt költő. Háború idején bajtársi érzések és az emberszeretet hangjai szólalnak meg benne. A háború utáni évek ipari és gyárhangulatában pedig ez az apró kázánmunkás a munka dalait éneklé és egy látomásba fogja össze föld és gyár, város és falu dolgozóit. Olthatatlan szeretet köti az emberekhez és alig van költő, akiben ilyen hitelességgel testesülne meg minden ember osztályonfölötti közössége:

Mi dolgozók vagyunk a munka teste, a munka alapja igazán,
A mi vállainkon gépek nőnek és a mi testünkön ég a kazán,
Lelkünk feszül a tengelyekben, erőnk az emelőket tölti el,
Ezért nem tudunk sudár faként Isten égig nőni fel.

Mi munkások őrizzük Isten földjét, minden hektárja szolgál nekünk,
S ezért lesz kegyes hozzánk az Isten, ha halálunkban hozzámegyünk,
— Mert ha a föld fel fog szakadni egyszer, s ezernyi láng csap belőle ki,
Vaspántokkal, erős sinekkel mi kovácsoljuk újjá neki.

(*Mi, dolgozók.*)

Jakob *Kneip*ben és a fiatal, kiváló tehetségű Richard *Billinger*ben ismét a föld németje szólal meg. *Kneip*ben több és felületibb a hit áradása, de nagyarányú költői ihlettel a természet isteni erőt is megérzi és közvetíti. Richard *Billinger* egyszerű, dalszerű versekben a természet emberének közvetlenségével számol be környezetének táji élményeiről a bonyodalmak nélküli istenhit könnyed, csodálatos imahangján.

Homlokom meghajtom, — látod,
legyen, Uram, amint te kívánod.

Neked ajánlom testemet,
amit akarsz, csak jó lehet.

Egy jászolból ragyog a törpe
fény, mely a napot összetörte.

Tartsd meg, Uram, szent kötésünk,
ne ártson sose ellen nekünk.

Vígy haza mézként dús csalitból,
őrizz meg minket szentül, titkon.

A szent Lángot, melyről tudunk,
Tőled várjuk, nagy, jó Urunk.

Szánkat imánk szentté teszi,
— csak add a Lélekzetet neki.

(Pünkösdi dal.)

A hit egyszerű élménye, szinte népdalközvetlensége Ruth *Schaumann*ban finom, jelképes játékká magasodik. Az istenszeretet édes érzése tölti el verseit. Nincsenek küzködései, nagyszabású érzései, nincsenek hatalmas sorai. Verse sohasem lesz barokk-vers, — ami olyan jellemző a katolikus lírikusokra, különös Gertrud *Le Fort*ra — s megmarad az egyszerű, szívből szakadt katekzohén lírának :

Anyád mandulafaág,
s te mandulamag.
Anyád liliomvirág,
s te harmatja vagy.
Csillag vagy s anyád magára
felhőképet ölt.
És anyád a méhek háza,
mely mézként kiönt.

(Kis litánia.)¹

Végül teljes barokk-vertezetben, nehéz veretű, himnikus áradású istenversekben jelentkezik Reinhard Johannes *Sorge*. Magyarányú élményei tartalmilag a barokk vallásosságban gyökereznek — egy Angelus Silesius modern gyermeke — formailag pedig az expresszionizmus bonyolult, áradó, izgatott sodrású stílusának katolikus értékesítői közé tartozik.

* * *

A *katolicizmus európai érdekességű* — és európai értékű — regényírói is az expresszionizmusból indultak ki. Ott vannak Friedrich *Schreyvogel* példái és teljesen expresszionista stílusukból táplálkozik Gertrud von *Le Fort*. Nála a forma igénye lép első-sorban előtérbe : dekoratív művészet az övé. Egyszer hatalmas tömbökből faragja ki meséit, máskor ezer apró kockából állítja össze. De ezen az élesen észrevehető tagoláson kívül tartalmilag is egyénibben fogja meg mondanivalóit. Neofita, a vallás izgalmas újdonság számára és a vallásos élményeket is forrongásukban érzi. Ezért ér el hamar a misztikához s ezért hatnak mondanivalói állandóan a friss, elsőrendű élmény forróságával. Természetesen nincs mindig előnyére ez : munkássága kialakulatlan, forrongó inkább, mint hatalmas, megkapó és fölséges értékekkel teli töredékként hat inkább, mint teljes műként.

Georg *Rendl* regényíró a lírikus hajlamú és konzervatív olvasóközönség szereti. Egyszerű, majdnem népies elbeszélő, állandóan a lélek mélyén dolgozik, megtartja a fejlődés-regény vázát, de elhagyja a realista regény szerkesztési, jellemzési módszerét. Stefan Georgeval a «Vér katolicizmusát» hirdeti Hans *Carossa*. Passzív, visszahuzódó egyéniség és terméketlen író. Programm nélkül katolikus, de elszakíthatatlanul és olt-hatatlanul. Nem tartozik irodalmi irányhoz, külön áll fajtestvérei közt és néhány könyve életének, legszemélyibb élményeinek lírai, egészen magasrendű kivételése. Nincs benne semmi fogható, semmi reális. A lélek előkelősége, komolysága lep meg benne. «Minden sora tiszta bölcseség, igazi jószág, nemes emberiesség. Szenvedély és vágy,

¹ Várkonyi Zoltán fordításai.

lélek tisztasága és határozott tetterő, férfias hősiesség, nőies bennsőség és gyermeki gyengédség : minden viszonylat, a nyelv minden hangja rendelkezésére áll ennek a költőnek» — írja róla Werner Mahrholz. A német szellem legnagyobbjai közé tartozik, de ugyanakkor a katolicizmus nemzetköziségének is majdnem egyetlen német képviselője. Korokon, nemzeteken felüli költészet az övé : a legtisztább, legvégtelenebb sugaraktól kapja fényét.

Az «anima naturaliter christiana» már régen a katolikus egyéniségek közé sorozta a neofita Franz Werfelét. Zsidó és szocialista kezdetek. Versei az expresszionizmus kezdeti lázai után mélyülnek, regényei mindjobban a katolikus regényelképzelés felé tartanak. Talán a külső jegyek hiányoznak egyelőre, a beállítás egyenes vonalú katolikussága. Utolsó könyve — Musa Dagh negyven napja — pedig már kimondottan katolikus alkotás. Alapgondolata, egész nagyvonalú terve misztikus gondolat : szenvedni Krisztus szenvedését. Nála egy egész nép szenvedti ezt a gigantikus, megváltó szenvedést, vezetője pedig föláldozza magát a megváltás művében. Könyvének tanulságát azóta levonta : megtért.

* * *

Körülbelül ez a ma német katolikus irodalmának helyzete. Ezek irányai, ezek örömei és szenvedései, ezek főbb nevei. Körülöttük egész raj dolgozik egy igazán nagyszabású irodalmi program megvalósításán. És ez a program az egyedüli, amit nem tud megakadályozni külső hatalom és külső erőszak : belül van és megtámadhatatlan.

Thurzó Gábor.